

Emil Kalinowski

<https://orcid.org/0000-0003-4726-6458>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

Grodzieński węzeł gordyjski? O Poczobutach Odlanickich, Kundziczach- -Poczobutach i Kundziczach-Deszkiewiczach w XVI w.

Zarys treści

Celem artykułu jest ponowne przyjrzenie się zagadnieniu pochodzenia i początków szlacheckiego rodu Poczobutów Odlanickich wywodzącego się z powiatu grodzieńskiego województwa trockiego oraz rozstrzygnięcie kwestii istnienia bądź nieistnienia związków między Kundziczami-Poczobutami a Kundziczami-Deszkiewiczami, przede wszystkim na przestrzeni XVI w. Punktem wyjścia badań są ustalenia Andrzeja Rachuby. Obecnie, dzięki poszerzeniu i reinterpretacji bazy źródłowej, możliwe było zaproponowanie nieco innej odpowiedzi na pytanie o rodowód i dzieje wspomnianej rodziny.

Abstract

This article aims to revisit the origins of the noble family of Poczobut Odlanicki, who came from Grodno County in the Trakai Voivodeship, and to explore whether there were any connections between the families of Kundzicz-Poczobuts and Kundzicz-Deszkiewicz, mainly in the sixteenth century. The starting point for the research are the findings of Andrzej Rachuba. However, thanks to the expansion and reinterpretation of the source base, it is now possible to propose a slightly different answer to the question of the family's ancestry and history.

Słowa kluczowe: Poczobutowie Odlanicy, Kundzicze, Bożezdarz, Pogonia, bojarstwo, szlachta, powiat grodzieński

Keywords: Poczobut Odlanicki family, Kundzicz family, Bożezdarz coat of arms, Pogonia coat of arms, boyars, nobility, Grodno County

Poczobutowie, zwłaszcza najbardziej zasłużona gałąź Poczobutów Odlanickich (Odlanickich), byli już tematem badań historyczno-genealogicznych, a najwięcej uwagi poświęcił im wybitny znawca dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego,

Andrzej Rachuba. Jego dwa studia poświęcone tej rodzinie¹, bardzo wnikliwe i wartościowe, w niektórych partiach siłą rzeczy – wobec braku lub niedostępności źródeł – zawierają hipotezy i autorskie rekonstrukcje. Inna propozycja rodowodu owej rodziny została niedawno wysunięta przez genealoga Łukasza Rynkowskiego². Warto wspomnieć jeszcze prace Ludmiły Chmialnickiej³ i Siargieja Amiełki⁴ oraz popularnonaukowy artykuł Józefa Porzeckiego⁵. Celem niniejszego studium jest – dzięki poszerzeniu bazy źródłowej i podjęciu refleksji nad początkami rodziny – przedstawienie nowego, nieco innego spojrzenia na losy Poczubutów w XVI w.

Asumpt do naukowego przyjrzenia się tej problematyce zawdzięczam wyjątkowej postaci – ostatniej z rodziny dziedzicze niewielkiego gospodarstwa, malowniczo położonego na rzeką Nietupą w Kundziczach koło Krynek (obecnie województwo podlaskie) – Marii Oksień *de domo* Poczubut (ur. 1936), córce Stefana i Weroniki. Dla mojej żony jest to rodzona, a dla mnie „przybrana” babcia oraz prababcia naszej córki, również Marii (ochrzczonej tak m.in. na jej cześć). Naszej babci Marysi – dzielnej, silnej, a przy tym serdecznej i ciepłej osobie, chciałbym zadeedykować ten niedługi tekst.

Za pomoc w dotarciu do nieznanym mi wcześniej źródeł, inspirację i konsultacje podczas powstawania niniejszego opracowania wdzięczny jestem panom Łukaszowi Rynkowskiemu i Rafałowi Jurowskiemu, a za nieocenioną pomoc w pozyskaniu materiałów wileńskich panom dr. Andrzejowi Buczyle i dr. Jonasowi Drungilasowi⁶.

¹ A. Rachuba, *Wstęp*, w: J.W. Poczubut-Odlanicki, *Pamiętnik (1640–1684)*, oprac. *idem*, Warszawa 1987, s. 15–32 (rozdz. II: „Poczubutowie Odlanicy”); *idem*, *Poczubutowie Odlanicy w świetle nowych źródeł archiwalnych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 11, 2000, s. 159–167.

² Ł. Rynkowski, *Genealogia Poczubutów-Odlanickich oraz wybranych linii żyjących dzisiaj ich potomków po kądzieli*, 28 I 2021 (wersja elektroniczna udostępniona przez Autora).

³ Л. Хмяльніцкая, *Адлянiцкiя-Пачобуты гэрбу „Здарбожац” на Віцебшчыне*, „Годнасць” 1997, nr 2, s. 31–39.

⁴ С. Амеляка, *Прыватны архiў Станiслава Пачобута-Адлянiцкага з Гораднi*, „Герольд Litherland” 2, 2002, nr 3–4 (7–8), s. 76–80. Za wskazanie mi tej pozycji wdzięczny jestem jednej z anonimowych osób recenzujących niniejszy artykuł.

⁵ J. Porzecki, *Okolica Poczubuty i Poczubutowie*, „Magazyn Polski” 1994, nr 1/2, s. 51–55.

⁶ Jedna z osób recenzujących artykuł wskazała istnienie w zbiorach grodzieńskiego muzeum (Гродзенскi дзяржаўны гiсторыка-археалагiчны музей) archiwum Poczubutów, z którego inwentarzem udało się autorowi zapoznać dzięki pośrednictwu dr. Anastazji Skiepan, za co jestem bardzo wdzięczny. Okazało się, że zbiór zawiera materiały z późniejszych stuleci, nieprzydatne dla niniejszych badań.

Poczobutowie Odlanicy

W siedemnastowiecznym heraldycznym *Compendium* ks. Wojciech Wijuk-Kojałowicz umieszcza Poczobutów pod herbem „Pogoń mniejsza abo Zdarbożec”, który opisuje następująco:

Ma być w polu żółtym ręka zbrojna z mieczem dobytym, z obłoku wychodząca. W hełmie takież ręka. [...] Poczobodowie [*sic!*] nazywają ten herb Zdarbożec, odmieniając pole, bo czerwonego używają. Mają to nazwisko od majątności Poczobody rzeczonyj w kraju grodzieńskim leżącej, przodkom swym za wysługi od Zygmunta I nadanej. Nazywają się też Kondzicami i Odlanickimi⁷.

W rozszerzonej, łacińskiej wersji swego herbarza *Nomenclator* tenże autor dodaje jeszcze, że herb został nadany za zasługi wojenne (*pro militaribus ansis*) za króla Aleksandra (*sub Alexandro rege*)⁸, co jednak może się odnosić także do okresu, gdy ten władca był jeszcze tylko wielkim księciem litewskim (1492–1501). Można się też zastanawiać, czy (źródłu Kojałowicza?) nie mogło raczej chodzić o czasy rządów księcia Aleksandra Witolda, co zdaje się wynikać z następstwa pokoleń przodków Poczobutów, o czym będzie mowa niżej. Na informacjach podanych przez Kojałowicza najwyraźniej oparł swój wpis o Poczobutach Kasper Niesiecki, a za nim inni heraldycy polscy⁹. Warto jednak wspomnieć, jako swego rodzaju ewenement, późniejszą (1800 r.) legitymację szlachecką pewnej linii Poczobutów Odlanickich z herbem Radwan z odmianą¹⁰.

Według tradycji rodzinnej jednej z gałęzi Poczobutów Odlanickich¹¹, co zresztą wydaje się dość czytelne, drugi człon nazwiska pochodzi od rzeki Odły, przepływającej m.in. przez Poczobuty i miasteczko Odelsk (której zawdzięczało swą nazwę)¹², gdzie znajdował się pobliski kościół parafialny. W opisie odelskiej parafii z roku 1784¹³ zamieszczono krótki fragment o tym rodowym gnieździe:

⁷ W. Wijuk-Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1897, s. 233. Cytaty ze źródeł XIX i XX w. w całym artykule zmodernizowano według: I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 7, 1962, s. 99–124.

⁸ A. Vijkas-Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminų ir herbų vardynas*, tłum. S. Narbutas, wyd. E. Rimša, Vilnius 2015, s. 488–489.

⁹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1841, s. 339–340; zob. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, współpr. A.A. Kosiński, wyd. A. Włodarski, t. 14, Warszawa 1917, s. 118.

¹⁰ Wywód ten poprowadzono od Krzysztofa Poczobuta Odlanickiego, właściciela folwarku Posocze „w wileńskim i lidzkim powiatach” w 1678 r.; LVIA, f. 391, ap. 1, nr 948, k. 602–602v.

¹¹ Relacja wspomnianej wyżej M. Oksień z d. Poczobut.

¹² Zob. *Odelsk i Odla* (dopływ Świsłoczy), w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej: SGKP), red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886, s. 376, 378; *Odla* (wieś) i *Poczobuty*, *ibidem*, t. 15, cz. 2, 1902, s. 400, 465.

¹³ *Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat grodzieński*, oprac. W. Wernerowa, Warszawa 1994, s. 113.

P o c z o b u t y okolica szlachecka różnych Ichmciców na południu letnim miła dobra, w granicach rzeki Odły i Swisłoczy, nad sianożęciami i krynicami, lasów i gajów nie mająca oprócz przysadowej olszyny. Droga wcale zła, kamienista z pagórkami.

Wspomniani „różni Ichmościewie” to charakterystyczna dla osad drobnej szlachty (w późniejszym okresie ich funkcjonowania) mozaika dziedziców częściowych noszących różne nazwiska, jednak dość często jeszcze z widoczną przewagą „imienników” teje wioski.

Heraldyk Adam Boniecki w swoim *Poczcie rodów* nie umieścił Poczubutów, a tylko Odlaniskich, streszczając przekaz z Metryki Litewskiej¹⁴:

Mikołaj i syn jego, Sebastian, otrzymali w 1536 r. od króla Zygmunta szlachectwo z herbem Pogonią, przedstawiającym w polu złotem rękę zbrojną po ramię, miecz do walki wzniesiony trzymającą, z obłoku błękitnego wychodzącą. Spód tarczy koloru czerwonego; nad hełmem także ręka z mieczem.

Wspomniany dokument wymienia nie tylko tych dwóch obdarowanych przywilejem, ale kilku spośród ich bliskich krewnych¹⁵. Dzięki niemu dowiadujemy się, że protoplastą rodziny był niejaki Heroczko vel Hroczo (Hreczko, Hrehory), ojciec Rynia (Hrynia, Hrehorego), ten zaś miał syna Minia (Mikołaja)¹⁶, ojca i dziada odbiorców dokumentu¹⁷. Bratem Hreczki był zaś Siemion, jego synem Zynow (Zenobi), a jego – Waško (Wasył), służący na dworze jako hospodarski *provisor mensalium*, czyli obruśny. Ten ostatni nieściśle został określony tu jako brat stryjeczny Mikołaja Miniewicza (w istocie pokrewieństwo było dalsze – ojciec Waški był stryjecznym bratem dziada Mikołaja)¹⁸. Tenże Zynow i jego syn bywali opisywani określeniem „z Kijowa” (*de Kyyow*), co – jak wskazuje Rachuba – można tłumaczyć jakimś dłuższym pobytem starszego z nich w tym mieście¹⁹. Mikołaj syn Minia ze swoim synem Sebastianem także podjęli się służby dworskiej – zasłużyli się w otoczeniu młodego króla Zygmunta Augusta *inter alios celarii officiales et pincernas*, czyli również jako dworzanie odpowiedzialni za stół monarszy²⁰.

¹⁴ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1883, s. 214.

¹⁵ AGAD, ML-transkrypcje, nr 209, s. 51–54.

¹⁶ Zob. oboczność form Nicolaus i Myń w: *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur*, wyd. E. Rykaczewski, Lutetiae Parisiorum 1862, s. 364; por. M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 1994, s. 289.

¹⁷ Por. A. Rachuba, *Wstęp*, s. 18; zob. AGAD, ML-transkrypcje, nr 209, s. 52: „cuius Nicolai fratrem patrelem, nobilem Vaiskonem Znionowicz”; *ibidem*, s. 53: „maiores eurum videlicet Siemion, Heroczko frater suus, Ryny eiusdem Hreczko filius, et Minya, praefati Ryny filius, eiusdem Nicolai pater et ipsius Sebastia[ni] avus”.

¹⁸ AGAD, MK, nr 37, k. 501v; F. Piekosiński, *O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu*, Kraków 1888, s. 179.

¹⁹ A. Rachuba, *Wstęp*, s. 18.

²⁰ AGAD, ML-transkrypcje, nr 209, s. 52.

Tyle zatem wiadomo o najstarszych znanych Odlanickich. Poczobutów widzimy natomiast w rejestrach pospolitego ruszenia powiatu grodzieńskiego z lat sześćdziesiątych XVI w.²¹ W 1565 r. odnotowano dwóch Poczobutowiczów – Kuryło Iwanowicza i Tymosza Semenowicza, obu służących na koniach-mierzynach z oszczepami (rohatynami?)²². Dwa lata później, w spisie wyprawy „z dymu”, widzimy już dziewięciu przedstawicieli rodu, przy czym z tych zapisanych przed dwoma laty występuje tylko Kuryło (bez patronimika), a ponadto jeszcze: Chocjan, Kuźma, Fedoszej Hryniewicz, Kundat, Mikita Jacutycz, Wasyl, Opanas (Ofanas) i Fedor²³. W wydanym wyborze z ksiąg ziemskich grodzieńskich spotykamy prawie dekadę wcześniej (1556) Wasylą Michajłowicza Poczobutowicza, występującego razem z Wasylem i Ofanasem Iwaszkowiczami, zapewne swoimi współrodowcami²⁴. Inaczej niż Andrzej Rachuba, skłaniałbym się raczej ku skojarzeniu tych dwóch ostatnich z tymi występującymi w popisie z 1567 r.²⁵ Z kolei wspomniany pod tą ostatnią datą Fedor to zapewne syn owego Wasyla Michajłowicza, który został odnotowany jeszcze w 1594 r. ze swoim dorosłym synem Romanem²⁶. Dwóch spośród wymienionych w tymże rejestrze posłało w swoim zastępstwie nieletnich synów („dzieciny”) – Kundat i Kuryło. Większość z nich wybrała się na wojnę na kłaczy tylko z rohatyną, jeden miał ponadto kaftan ochronny, dwóch natomiast zdecydowanie wyróżniało się poziomem uzbrojenia. Byli to Kuźma i Fedoszej, pierwszy na koniu, drugi na „koniku” (nazwanym tak z powodu małego wzrostu?), dalej odpowiednio: w zbroi i przyłbicy, z mieczem i rohatyną oraz w pancerzu z przyłbicą, z sahadakiem (więc zapewne też łukiem) i rohatyną. Uważam, że wspomniana w rejestrach powiatu grodzieńskiego z 1565 i 1567 r. „czerha” to nie nazwa własna wsi, gdzie mieliby dziedziczyć Poczobutowie, lecz określenie „techniczne”, mówiące o wyjechaniu na wojnę z kolejki, wyraźnie w tym drugim popisie występujące w przeciwieństwie do innych, którzy służyli „z dymu”²⁷. Spośród Poczobutów pod tą drugą datą tylko Chocjan i Kuźma

²¹ A. Rachuba, *Wstęp*, s. 25.

²² *Пописы войска Литовского*, w: *Литовская Метрика. Книги публичныхъ дѣлъ*, cz. 3, Санкт-Петербург 1915 (Русская Историческая Библиотека, t. 33; dalej: RIB, t. 33, cz. 3), kol. 352–353.

²³ *Ibidem*, kol. 680, 683–685, 702.

²⁴ W. Wijuk-Kojałowicz, *Herbarz...*, s. 233; *Акты Гродненскаго земскаго суда*, Вильна 1894 (*Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древнихъ актов*, t. 21; dalej: AWAK, t. 21), s. 168–169.

²⁵ Por. A. Rachuba, *Wstęp*, s. 25 (tu utożsamienie Wasyla Michajłowicza z tym z 1567 r.).

²⁶ NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 13 (inw.), s. nlb. 43, 181.

²⁷ Zob. np. RIB, t. 33, cz. 3, kol. 671 (chorągiew merecka: Jurij Sawicz z czerhy z imienia Taruciańców i Mikołaj Sawicz, jego krewny?, z dymu; Tomasz Pacowicz z czerhy z Toturiańców [!] i jego brat Staś Pacowicz z dymu). Chodziło tu zapewne o późniejsze Taruciany (SGKP, t. 12, 1892, s. 218), obecnie Tarucionys. O słowie „czerha” zob. hasło *Czerha*, w: A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 76. Por. *Документы Московскаго архива Министерства юстиции*, wyd. М.В. Довнар-Запольский, t. 1. Москва 1897, s. 452: [o ubogiej szlachcie w wyprawie

wystawili konie „z czerhy”²⁸, pozostali – w tym zapewne i Kundat, przy którym nie określono rodzaju wyprawy²⁹ – stawili się do obozu „z dymu”³⁰. Odnotowanie w 1565 r. dwóch jeźdźców oraz tyłuż dwa lata później „z czerhy” wskazuje, że wieś Poczubuty posiadała wówczas grunty liczące ok. 20 służb, co równało się ok. 20–30 włókom³¹.

Warto zatrzymać się na chwilę nad brzmieniem nazwiska Poczubut, pochodzącego zapewne od imienia litewskiego założyciela rodu. W źródłach polskojęzycznych zapisywane bywa w formie podstawowej – „Poczubut”, czasem też „Poczubutt”, a nawet „Poczubod” czy „Poczubunt” (1765)³². Wśród miejscowych w parafii Krynki funkcjonuje też przekręcona forma „Poczobyt”³³, aczkolwiek notowana już – może też w wyniku zniekształcenia – w XVI w., o czym jeszcze wspomnę. Najstarsze szesnastowieczne formy zapisu nazwiska, znane z materiałów staroruskich, to: „Почобутовича” (1556, 1565; dopełniacz l. poj.) oraz „Почобутовичъ” i „Почобытовичъ” (1567; mianownik l. poj.)³⁴, w źródle staropolskim: „Pocobotow” (1558/1560; dopełniacz l. mn.)³⁵. Litewska wersja, restytuowana chyba dopiero w XX w., brzmi: „Pačebutas”³⁶. Etymologia nazwisk odimiennych kończących się na *-but* od dawna budziła zainteresowanie badaczy. Już dziewiętnastowieczny filolog Stanisław Mikucki łączył ten element z litewskim słowem „dom”³⁷, dziś rozszerza się to skojarzenie na formy *būti*, *būtis*, *būtas* – „być, być, mieszkanie [dom]”³⁸. Pierwszy człon natomiast mógł pochodzić od słowa *pats* – „ten sam”, w odmianie przybierającego m.in. postaci: *pačiam* (celownik

1567 r.] „кождый шляхтичъ отдельный з дыму водлугъ преможенъя своего на войну ехати маеть, не смотрети **чергъ** [wygróznienie – E.K.] своихъ звыклыхъ”.

²⁸ RIB, t. 33, cz. 3, kol. 680, 683.

²⁹ *Ibidem*, kol. 683.

³⁰ *Ibidem*, kol. 683–685, 702.

³¹ *Документы*, t. 1, s. 164, 452.

³² *Акты Городненскаго гродскаго суда*, Вильна 1874 (Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов, t. 7; dalej: AWAK, t. 7), s. 398.

³³ Została ona utrwalona na nagrobku Leona Poczubuta (zm. 1968), syna Stefana i Weroniki, brata Marii Oksień.

³⁴ AWAK, t. 21, s. 168; RIB, t. 33, cz. 3, kol. 352, 353, 680, 683, 684, 685, 702.

³⁵ *Писцовая книга Гродненской экономии*, cz. 1, Вильна 1881 (dalej: PKGE 1), s. 489.

³⁶ A.M. Rackus, *Guthones (the Goths), kinsmen of the Lithuanian people. A treatise on the Gothic ethnology, history of the Gothic dominion in Italy and Spain, numismatics, language, and proper names*, Chicago 1929, s. 34; *Lietuviškoji enciklopedija*, red. V. Biržiška, t. 3: *Batoras–Bohatta*, Kaunas 1935, kol. 114, hasło: *Baužas* (*Ksaveras*).

³⁷ S. Mikucki, *Nazwy litewskie rodowe*, „Kuryer Wileński” 1860, nr 40, s. 386; [I. Buszyński], *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu rossieńskiego guberni kowieńskiej*, Wilno 1874, s. 32–34 (przyr. 2).

³⁸ *Lietuvių pavardžių žodynas*, red. A. Vanagas, t. 1: A–K, Vilnius 1985, s. 364–366; por. *ibidem*, t. 2: L–Ž, 1989, s. 361 (hasło: *Pačebutas*); G. Błaszczuk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993, s. 110.

l. poj.), *pačiu* (narzędnik l. poj.), *pačiame* (miejscownik l. poj.)³⁹. Zatem wydaje się, że starolitewskie imię złożone Pačebutas oznaczać mogło „osobę z tego samego domu (rodu)”, „współrodowca”, „rodaka”, ewentualnie „osobę taką samą/będącą podobną (do kogoś)”, co daje właściwie bardzo zbliżone znaczenie.

Poczobutowie są przykładem złożonych losów rodzin pogranicza. Imię domniemanego protoplasty rodu wskazuje na jego etnicznie litewskie korzenie, jednakże zamieszkujący w ruskim otoczeniu jego potomkowie szybko ulegli akulturacji językowej do nowego środowiska, o czym świadczą imiona przedstawicieli kolejnych pokoleń rodziny. Podobną drogę przeszli osiedleni na Grodzieńszczyźnie Ejsmontowie, Gołbutowie, Szulbutowie, Gobiadowie i inni⁴⁰. Mimo tego Poczobutowie i ich bojarscy sąsiedzi, jak się zdaje, pozostali katolikami i należeli od jej zarania do parafii w Odelsku, założonej jeszcze za czasów Kazimierza Jagiellończyka⁴¹. W literaturze przedmiotu można spotkać się z opinią, że ta powstała „specjalnie dla mieszkających tam Litwinów”⁴², chociaż jest to raczej interpretacja faktów *ex post*, niż stwierdzenie wynikające wprost ze źródeł. Następnie, na przestrzeni XVII i XVIII w., rody te całkowicie się spolonizowały, czego dowodzi np. popis pospolitego ruszenia z 1765 r.⁴³

Przyjmując, że Poczobutowie i Odlanicy to jeden ród, szczególną uwagę przyciągają zanotowane w latach 1565–1567 patronimiki, wskazujące na poprzednie pokolenie rodziny. A zatem kolejno na Iwana, Semenę, Hrynę i Jacutę (Jacka). Jak widać, dwa spośród tych imion wystąpiły wśród przodków Odlanickich i obroduśnego Waska. Sprawdźmy jednak, czy da się uzgodnić dane z 1536 z tymi późniejszymi o trzy dekady. Młodszy z odbiorców hospodarskiego dyplomu, Sebastian, służył na dworze chyba nie jako kilkuletni „pachole”, lecz już co najmniej jako młodzieniec, co przesuwając hipotetyczną datę narodzin jego ojca o ok. 40–45 lat wstecz, do końca XV w. (ok. 1490–1495?). Przyjmując następnie, tylko orientacyjnie,

³⁹ [J. Jablonskis], *Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vidurinėms mokslų įstaigoms*, Kaunas 1922, s. 52.

⁴⁰ *Lietuvos Metrika (1528): viešųjų reikalų knyga I*, wyd. A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius 2006 (dalej: LM, pub. 1), s. 76; por. Ю. Гурская, *Древние фамилии в свете этноязыковых и культурных контактов Великого княжества Литовского*, w: *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego: księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy*, red. J. Mędelska, Z. Sawaniewska-Mochowa, Bydgoszcz 2010, s. 187–194; E. Borysiak, *Gobiady*, w: *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, t. 3: E–I, red. K. Rymut, Kraków 1999, s. 196; L. Dacewicz, *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)*, Białystok 2014, s. 321.

⁴¹ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1, z. 2: (1468–1501), wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1939, s. 441–442; V. Kamuntavičienė, *Gardino dekanato parapijų fundacijos XV–XVII a.*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2012, s. 328. Tradycyjnie przyjmowana data założenia parafii, rok 1490, nie ma mocnego oparcia w źródłach, zob. А.Ю. Макарыч, *Адэльск 1490–2010*, Минск 2010, s. 228–229.

⁴² K. Koncewska, *Granice pogranicza. Studium przypadku dawnej parafii usnarskiej na Grodzieńszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 2024, nr 1 (810), s. 97, przyp. 15.

⁴³ Zob. niżej.

za Herodotem trzy pokolenia na stulecie⁴⁴, narodziny Minia należało umieścić gdzieś w końcu drugiej tercji XV w. (ok. 1460?), jego ojca Rynia – w końcu pierwszej (ok. 1430?), a Hreczki na przełomie wieków XV i XIV. Nie jest raczej prawdopodobne więc, że mieliśmy tu do czynienia z Semenem i Ryniem (Hryniem) znanymi z wyvodu Mikołaja i obrusnego Waśki. Z pomocą przyjąć tu może natomiast rejestr powinności wojskowych szlachty litewskiej z 1528 r. Tam znajdujemy bowiem w powiecie grodzieńskim nie tylko samego Waśka (miał poddanych, powinien wystawić dwa konie), ale też Jacka Ryniewiczza „z bracią” (nie posiadali poddanych)⁴⁵. Można przyjąć, że był to ojciec Mikity Jacutycza, a to, że przeżył nieco dłużej niż jego domniemani bracia [rodzony Miń (Minia) i stryjeczny Zynow] mogło wszak się zdarzyć. W źródle z 1528 r. możliwe są jeszcze inne tropy w stronę zanotowanych 40 lat później Poczobutów, lecz w ich przypadku równie prawdopodobne są też alternatywne rozwiązania, dlatego nie bierzemy ich tu pod uwagę⁴⁶.

Losy odbiorców przywileju po 1536 r. nie są znane⁴⁷. Jest mało prawdopodobne, że przyjęty na służbę dworską w 1553 r. w Krakowie drabant Jan „Podkłański” należał do tej rodziny. Ten w innym miejscu występuje jako Podkański i wydaje się, że pochodził raczej z małopolskiego rodu herbu Brochwicz⁴⁸. Być może Odlaniski senior kryje się za występującym bez nazwiska w rachunkach dworu króla Zygmunta Augusta spizarnym Mikołajem (1556–1572)⁴⁹. Ponadto w 1559 r. odnotowany został w tychże jako lokaj niejaki „Posczboth”, a dekadę później (1569) garderobiany Sobek⁵⁰. Jeden i drugi to może właśnie Sebastian Poczobut Odlaniski? Przejście Mikołaja z piwniczego na spizarnego wobec względnego podobieństwa tych dwóch funkcji⁵¹ nie byłoby chyba czymś niemożliwym,

⁴⁴ Herodot, *Dzieje*, tłum. S. Hammer, Warszawa 2002, s. 153.

⁴⁵ LM, pub. 1, s. 76 (Waśko), 77 (Jacko z bracią).

⁴⁶ Chodzi tu o zanotowanych w 1528 r. Fedka Hryniewiczza oraz Apanasa Miniewiczza (LM, pub. 1, s. 77), którzy mogli teoretycznie być Fedoszejem Hryniewiczem i Ofanasem Poczobutami (ten drugi zapisany bez patronimika), oboma żyjącymi w 1567 r. (RIB, t. 33, cz. 3, kol. 683, 702). Równie dobrze mogło jednak chodzić o Fedka Hryniewiczza Petelczyca z 1565 r. (*ibidem*, kol. 352), a Apanas wraz z bratem Ignatem mogli raczej dać początek dobrom Miniewiczze k. Łunnej (zob. SGKP, t. 15, cz. 2, s. 337). Ponadto bardziej prawdopodobne, że Ofanas Poczobutowicz był synem Iwaszki (Iwana) (zob. niżej).

⁴⁷ Por. A. Rachuba, *Wstęp*, s. 22.

⁴⁸ Zob. AGAD, ASK, dz. 1: Rachunki Królewskie, nr 110, k. 769v (jako Podkłański); nr 170, k. 125 (jako Podkański); por. M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim 2014, s. 246 (tu jako Podkłański); A. Rachuba, *Wstęp*, s. 25. O Podkańskich albo Potkańskich zob. K. Niesiecki, *Herbarz...*, t. 7, s. 345; t. 10, 1845, s. 348–350 (dodatek).

⁴⁹ M. Ferenc, *Dwór...*, s. 46, 160, 276 (Mikołaj). Notowany w podobnym okresie sienniczy Sebastian vel Sobek (1559–1567; *ibidem*, s. 38, 130, 160, 278) nie był to Odlaniski, lecz Sebastian Maciejewicz, szlachcic osiedlony później na Podlasiu; zob. ANK, Zbiór Zygmunta Glogera, nr 55, s. 632.

⁵⁰ M. Ferenc, *Dwór...*, s. 261 („Posczboth” zinterpretowany przez M. Ferencja jako „Puścibut”), 351 (Sobek).

⁵¹ Zob. *ibidem*, s. 41, 43, 46.

podobnie jak Sebastiana z pomniejszego sługi „stołowego” na lokaja, a potem na garderobianego. Teoretycznie starszy z nich mógł służyć do starości na dworze, wszak jego hipotetyczny stryjeczny brat Mikita Jacutycz żył jeszcze w 1567 r. Lecz owe rozważania na temat dalszych losów Odlanickich są tylko ryzykownymi hipotezami, które – podobnie jak owa wyżej wymieniona, dotycząca królewskiego drabanta – mogą zostać w przyszłości podważone.

Linia obruśnego Waśki

Szereg dokumentów odnalezionych przez Andrzeja Rachubę rzuca dużo światła na działalność Waśki Zynowowicza⁵², przeto warto jeszcze raz im się przyjrzeć. Otóż w maju 1523 r. obruśny wraz z „bracią” zwycięża w sporze prawnym z Wieszną i Stefanem Antonowiczami, również występującymi z „bracią”⁵³. Owa „brać” niekoniecznie musi tu oznaczać rodzeństwo, ale też dalszych krewnych, aczkolwiek później w tym rejonie mowa właśnie o ziemi „bojar Zinowkowicz[ów] [...] w odmienie im danego”⁵⁴. Spór toczył się o grunty sąsiadujące z Kudrą („s Kudroi”). Śladem nazewniczym po owym Wieszni były „obruśniki Wieszeniewiczze”, wspomniane w roku 1558 (1560?) oraz w 1567⁵⁵. Później ta wieś i przepływająca przez nią rzeczka – leżące nieopodal Poczobutów – zwały się Wiszniówka⁵⁶. Warto wspomnieć, że w Wieszeniewiczach i w sąsiednim Usnarzu podczas pomiaru w tymże 1558 r. wytyczono włóki zarezerwowane dla dworskich obruśnych, a w tej drugiej wsi także dla piwnicznych⁵⁷. Obruśnymi byli zresztą również bojarzy Kudrycze⁵⁸, nie jest dziwne zatem, że ich sąsiad Waśko podjął się też tego zajęcia. Najprawdopodobniej rodzonym bratem jego był Łukasz Zinowkow[icz], także obruśny, w 1558 r. trzymający w związku ze sprawowaną funkcją jako swoiste uposażenie dwie włóki w Żopowiczach, tuż obok Usnarza⁵⁹. Kilka lat później (1562) dostał dwie włóki tamże (te same?) od króla na „służbę bojarską”⁶⁰,

⁵² A. Rachuba, *Wstęp*, s. 22–24.

⁵³ AGAD, ML-transkrypcje, nr 198, s. 50 (8 V 1523).

⁵⁴ PKGE 1, s. 30. W źródle, choć podpisano je datą 1558, są wspomniane późniejsze wydarzenia, zob. *ibidem*, s. 36.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 29–31; J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny: geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” 11, 1977, s. 28. W 1567 r. odnotowano Bogdana Iwanowicza Wieszeniewicza „z imienia Wieszeniewicz”, chyba wnuka Wieszni; RIB, t. 33, cz. 3, kol. 697.

⁵⁶ Zob. *Rękopiśmienne opisy...*, s. 114; *Mapa taktyczna Polski*, 1:100 000 (dalej: MTP), pas 35 słup 37: *Sokołka*, Warszawa 1928.

⁵⁷ PKGE 1, s. 28.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 29–30.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 25.

⁶⁰ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 19, s. 382; A. Rachuba, *Wstęp*, s. 24, 102, przyp. 33.

czyli *de facto* jako dobra szlacheckie obciążone tylko obowiązkiem udziału w służbie ziemskiej (pospolitym ruszeniu). W XVIII w. Żopowicze były notowane już jako okolica szlachecka⁶¹.

Źródło z 1543 r. mówi o tym, że Fiedia – starsza córka Waśka – z mężem Olechnem (nie podano nazwiska) dostali w dziale majątku część ojcowizny obruśnego wraz z młynem („młynkiem”) na rzeczce Usnarce („na Usnare rece”) oraz dobra zastawne i ruchomości⁶². Zapewne chodzi tu o późniejszą wieś Kurczowce, gdzie jeszcze w 1784 r. notowano „młynek” zasilany wodą z „sadzawek trzech”⁶³. Możliwe, że te ostatnie, może starorzecze Usnarki, raz zaliczano do samej rzeki, innym razem zwano „kudrami”, czyli po litewsku „jeziorkami”. Stąd sąsiadujące z nimi wioski z parafii kryńskiej ochrzczono Kudryczami i Kudrowszczyzną⁶⁴. Pomiędzy 1543 a 1558 r. majątek ten przeszedł najwyraźniej na „panów Kurczów”, m.in. Marcina Daniłowicza Kurcza, przez co wyrosła tutaj wieś nazwano potem Kurczowcami⁶⁵.

Młodsza córka Waśki, Olena, wydana została za Jarmołę Andrejewicza, również obruśnego, a młodzi małżonkowie otrzymali od ojca i teścia dziedzinę Kraśnica⁶⁶. W opisie z 1784 r. jest mowa o tym, że grunty wsi Kurczowce sięgają do błot nad Świsłoczą, gdzie miał być posadowiony tamtejszy dwór. Nad tą samą rzeką prosto na północny wschód znajdowała się okolica szlachecka Jarmolicze, sąsiadująca o pół mili z należącym do ekonomii grodzieńskiej dworem Kraśnik, obie już w parafii ejsmontowskiej⁶⁷. Owe Jarmolicze wyrosły zapewne w wyniku działów rodzinnych potomków Jarmoły na wspomnianej Kraśnicy. Należy dodać wreszcie, że Kurczowce sąsiadują z Poczobutami od południowego zachodu, zaś Jarmolicze znajdują się, jak już wspomniano, nieco dalej w odwrotnym kierunku. A zatem mieszczanin wileński Olizar Hryhoriewicz i jego niewymieniona z imienia żona nie byli wcale zięciem i córką Waśki – co zresztą nie wynika ze źródła – lecz tylko pożyczili mu pieniądze na jego skomplikowane operacje majątkowe, związane z dziedziną Syndykowszczyzna gdzieś w pobliżu Krynek⁶⁸.

W innym dokumencie z grudnia 1523 r. występują bojarzy gospodarscy Jacuta z „braćią” oraz Waśko i Iwan, skarżący się, że obruśny Waśko „blizkostiu

⁶¹ *Rękopiśmienne opisy...*, s. 77.

⁶² AGAD, ML-transkrypcje, nr 209, s. 394.

⁶³ *Rękopiśmienne opisy...*, s. 111.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 76; zob. Z. Kurzowa, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa 1993, s. 379 (*kudra*, *kuderka*, *kudziarka*).

⁶⁵ Zob. PKGE 1, s. 27, 489.

⁶⁶ AGAD, ML-transkrypcje, nr 209, s. 393–397.

⁶⁷ *Rękopiśmienne opisy...*, s. 37; PKGE 1, s. 515.

⁶⁸ AGAD, ML-transkrypcje, nr 198, s. 494–495; nr 209, s. 267–271; por. A. Rachuba, *Wstęp*, s. 23. W cytowanych źródłach nie ma wzmianki o domu Waśki w Wilnie (zob. *ibidem*, s. 101, przyp. 23), król zaś nakazał przekazanie Syndykowszczyzny Olizarowi w przypadku niezapłacenia sumy 160 kóp groszy (*ibidem*, przyp. 25). Jak świadczy o tym transakcja z 1541 r., Waśko i jego żona utrzymali w posiadaniu ten majątek aż do jego śmierci.

swoieiu pod nimi ziemię ich, s ktoroie oni nam służyli prawom poiskał, a oni dei ne maiut na czom meszkaty i z czoho nam służby służyti”⁶⁹. Jacuta i inni uzyskali od hospodara pustkę, o którą prosili – ziemię zwaną Dawidowszczyzną, położoną pomiędzy granicami „Nesterową” i „Żornokłową” we włości skidel-skiej, do której należała sąsiednia wieś Odła⁷⁰. To otwiera nowe perspektywy interpretacji – Jacuta mógłby być tożsamy z Jackiem Ryniewiczem, ojcem Mikity Jacutycza, Iwan – ojcem Kundata, Kuryły, a może też Wasyla i Ofanasa, z kolei Waśko to może Wasyl Michajłowicz Poczobut⁷¹. Pod „granicą żornokłową” kryć się mogła położona na północ od Poczobutów Żarnówka, która jeszcze w XIX w. była częściowo pustkowie⁷². „Granicę Nesterową” można skojarzyć z istniejącą jeszcze w końcu XVIII w. wsią Nieszkowicze (Pisarzowce) i zapisanym w 1528 r. Apanasem Niesterowiczem, który występował wówczas obok Suchiniczków, zapewne swych sąsiadów⁷³. Rzut oka na mapę pokazuje, że mogło chodzić o długi, ale raczej wąski obszar, umiejscowiony, z grubsza biorąc, między Żarnówką i Nieszkowiczami, a na północ od Usnarza. Warto podkreślić, że z tym ostatnim sąsiadowały w 1556 r. grunty „odmiany” Szczęsnego Andrzejewicza⁷⁴, czyli późniejsze Szczęsnowicze, leżące o miedzę z Nieszkowiczami. Zapewne przed nadaniem dla tegoż Szczęsnego hospodarski Usnarz opierał się o tąż „granicę Nestora”. W dobrach hospodarskich z czasem wyrosły między Żarnówką a Poczobutami trzy wioski pierwotnie nazywające się Odła – Odła-Plebanowce (własność plebana odelskiego), Odła-Hlebowicze (dwór obok okolicy szlacheckiej Hlebowicze) i Odła „właściwa” (wieś hospodarskich masztalerzy)⁷⁵. „Masztalerska” Odła należąca do włości skidel-skiej sąsiadowała później (1558) z gruntami i „gajami” Poczobutów⁷⁶. Nie dziwi także, że owa pustka zwana Dawidowszczyzną najwyraźniej stykała się z opisaną wyżej ojcowizną obrusnego Waśki nad Usnarką⁷⁷. Idąc dalej można zaryzykować, że mamy tu do czynienia z właściwym

⁶⁹ AGAD, ML-transkrypcje, nr 197, s. 252–253 (12 XII 1523).

⁷⁰ PKGE 1, s. 486–489.

⁷¹ Wydaje się to racjonalne, że najwyraźniej młodszy od towarzyszy z 1523 r. szlachcic notowany w 1556 miał dorosłego syna Fedora w 1567, który z kolei żył jeszcze w roku 1594.

⁷² Co ciekawe, w przeciwieństwie do Odły i okolicy Poczobuty kacie Żarnówki istniał wówczas dwór Poczobutów o nazwie Adelskowszczyzna (nazwany tak od rzeki Odły?); zob. SGKP, t. 14, 1895, s. 745 (Żarnówka), por. *ibidem*, t. 15, cz. 1, 1900, s. 11 (Adelskowszczyzna); MTP, pas 35 słup 38: *Indura*, Warszawa 1932.

⁷³ *Rękopiśmienne opisy...*, s. 113; por. LM, pub. 1, s. 78; zob. MTP: *Sokółka*.

⁷⁴ Zob. PKGE 1, s. 27.

⁷⁵ *Rękopiśmienne opisy...*, s. 112–113, 115.

⁷⁶ PKGE 1, s. 489.

⁷⁷ Nie sposób jednak owego bliżej nieznanego Dawida oraz Waśki Obrusnego łączyć z Dawidem i Waśkiem Zenowiczami wspomnianymi w źródle z 1544 r.; zob. *Ревизия пуц и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском*, wyd. Н.И. Горбачевский, П.А. Гильтебрандт, И.Я. Спрогис, Вильна 1867, s. 334–335, A. Rachuba, *Wstęp*, s. 24.

założeniem okolicy Poczobuty, która została niejako „przesunięta” na północ, jak też w stronę Odły, przez ową dowiedzioną „prawną bliskość” do ich poprzednich siedlisk obruśnego Waśki z linii Semena. W nowo otrzymanej dziedzinie osiadła gałąź Poczobutów-Hreczkowiczów czy Ryniewiczów, z których wywodził się Mikołaj Miniewicz, jak i jego (rodzony) stryj Jacuta. Przez owo przybliżenie się ich gniazda do rzeczki, zatrudnieni przy dworze ojciec i syn, Mikołaj i Sebastian, zaczęli się może określać „ze szlachecka” właśnie Odlaniskimi. Nie podchwycił tegoż aż do swej śmierci obruśny Waśko „Zdarbozec”, gdyż on z kolei miał dobra przy Usnarce i Świsłoczy.

Poczobutowie-Kundzicze

Wspomniany w 1567 r. Kundat (Kunda, Kondrat, Konrad), protoplasta linii rodu Kundziczów-Poczobutów, doczekał trzech synów: Mikołaja, Kaspra i Stefana, z których – jak widzieliśmy – jednego posłał na wyprawę radoszkowicką. Synem zaś owego Mikołaja był Marek Kazimierz⁷⁸, ojciec z kolei pamiętnikarza Jana Władysława (1640–1703). Cytowany przez Rachubę wywód Poczobutów Odlanickich z Heroldii precyzuje, że Kundat był synem Iwana⁷⁹, a zatem, jak można przyjąć – bratem rodzonym wzmiankowanego w latach 1565 i 1567 Kuryły Iwanowicza Poczobuta, zapewne też występujących w latach 1556 i 1567 Wasyla i Ofanasa Iwaszkowiczów (Poczobutów)⁸⁰. Wspiera tę rekonstrukcję inny znany mi wywód przed Heroldią, który cytuje akta procesowe z 1767 r. (o nich będzie mowa niżej), te zaś – dokument z 1572 r. W nim występują Wasyl i Kondrat Iwanowicze Poczobutowie, a jedną ze stron jest ich brat Kuryło wraz z Fedorem Hryniewiczem⁸¹ – przy czym ten ostatni mógł być nie Fedosjejem Poczobutem, ale Fedkiem Petelczycem. Niejako na podstawie tej wzmianki, najwyraźniej wobec niemożności wydobywania oryginału zapisu z owego 1572 r. (bo część ksiąg nie zachowała się)⁸², w XIX w. na potrzeby Heroldii spreparowano falsyfikat rzekomo z 1555 r., gdzie umieszczono wspomnianych trzech braci jako Mikołajewiczów (synów Mikołaja Miniewicza Odlaniskiego) wraz z czwartym – aby nikt nie miał najmniejszych wątpliwości o związku z przywilejem z 1536 –

⁷⁸ Według cytowanego przez A. Rachubę wyvodu Marek Kazimierz miał być urodzony w 1585 r. (*idem*, *Wstęp*, s. 27), lecz nie jest to zapewne ścisła informacja – może chodziło o dokument z tegoż 1585 r. wymieniający trzech synów Kondrata Poczobuta, który wspominają akta procesowe z 1767; RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 32.

⁷⁹ A. Rachuba, *Wstęp*, s. 24.

⁸⁰ RIB, t. 33, cz. 3, kol. 685.

⁸¹ RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 32.

⁸² Zapis pochodził z ksiąg ziemskich grodzieńskich; *ibidem*, op. 27, nr 63076, k. 4v; zob. zasób tychże na pocz. XX w.: I. Sprogis, *Inwentarz b. Wileńskiego Archiwum Centralnego*, cz. 1: Nr 1–11794, Wilno 1929, s. 262–268.

Sebastianem⁸³. Taką wersję uznano za obowiązującą później także w wileńskiej Heroldii, chociaż początkowo tamtejsi Poczubotowie Odlaniccy dostarczali dla wcześniejszych dziejów rodu tylko odpis oblaty przywileju z 1536 r., w charakterystyczny sposób tłumacząc lukę w dokumentach rodzinnych tym, że wnioskujący „dla wykazania dalszej descendencji swojej z powodów zatraczonych papierów przez inkursyje krajowe w owych czasach praktykowane nie jest w stanie złożyć”⁸⁴.

W rejestrze z 1528 r. wspomniany został jakiś Kondrat Iwaszkowicz, szlachcic nieposiadający poddanych⁸⁵. Trudno powiedzieć, czy mógłby nim być ów Poczubut. Jeśli tak, to należałoby założyć, że był wówczas bardzo młody i młodo też stracił ojca, w 1567 r. zaś – dość już stary⁸⁶. To by z kolei tłumaczyło, dlaczego wtedy (z powodu wieku) sam nie pojechał na wyprawę. Ostatnia znana wzmianka o nim pochodzi z 1572 r., zaś dekadę później prawdopodobnie już nie żył⁸⁷. Jak wspomniano, hipoteza uwzględniająca jako przodka Kondrata rzekomego drabanty Jana Odlanickiego („Podklanickiego”) najprawdopodobniej jest błędna. Przyjęta przez Rachubę w oparciu o jeden z wywodów, jak i w aktach procesowych z 1767 r. wersja, że Iwan, ojciec Kondrata, był synem Mikołaja Miniewicza⁸⁸ moim zdaniem również nie jest przekonująca. Sądzę, że w obu przypadkach odniesienie do tego ostatniego było „naciągane” na potrzeby wykazania bezpośredniego związku z nadanym (czy potwierdzonym) w 1536 r. herbem. Patrząc na następstwo pokoleń w tej rodzinie, bardziej prawdopodobne jest, że ojciec Kondrata w istocie był synem Mikołaja, nie samego dworzanina, ale o pokolenie starszego, czyli Minia, a więc bratem Odlanickiego. Wprawdzie zastanawia posiadanie jeszcze w połowie XVIII w. przez szlachtę z okolicy Poczubuty pergaminu z 1536 r., który potem znalazł się w muzeum w Grodnie, a tam przetrwał jeszcze do 1939 r.⁸⁹ Możliwe jednak, że dokument przeszedł na najbliższych krewnych z bocznej linii, tj. stryjecznych braci Sebastiana Mikołajewicza.

Nawet zakładając, że to Mikołaj Kondratowicz był w 1567 r. owym „dzieciną” posłanym na wyprawę, czyli raczej kilkunastoletnim wyrostkiem, jest prawdopodobne, że później miał on syna żyjącego w tych latach, co Marek Kazimierz, ojciec

⁸³ RGIA, f. 1343, op. 27, nr 6308, k. 76v–77. Co charakterystyczne, adwersarz Poczubotów w obu wersjach (z 1572 i z rzekomo 1555) jest ten sam – Apanas Wasylewicz Makowski (*ibidem*, k. 76v; por. *ibidem*, op. 26, nr 3211, k. 32).

⁸⁴ LVIA, f. 391, ap. 1, nr 690, k. 9, 20–21v, 27v.

⁸⁵ LM, pub. 1, s. 76.

⁸⁶ Zob. też: A. Rachuba, *Wstęp*, s. 27 (tu inna rekonstrukcja w oparciu o jeden z wywodów); por. *idem*, *Poczubotowie Odlaniccy*, s. 159–160 (o charakterze nazwiska Kundzicz-Poczubut).

⁸⁷ Zob. niżej o synach Kondrata.

⁸⁸ RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 32. Jeszcze inną możliwość zakładała białoruska badaczka, przyjmując – moim zdaniem błędnie – że ojciec Kondrata Iwan był synem Sebastiana, zob. Л. Хмяльніцкая, *Адлянцікія-Пачобуты...*, s. 33.

⁸⁹ RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 38v–39v (zob. też niżej); A. Rachuba, *Wstęp*, s. 101, przyp. 12.

pamiętnikarza. Dzięki pośredniemu wglądowi w księgi ziemskie grodzieńskie⁹⁰ wiadomo, że Mikołaj i Kasper Kondratowicze (Kundzicze) Poczobutowie zostali wspomniani w źródle z 1582 r.; ten drugi także w roku 1591 sam, a w 1608 r. wraz z trzecim z braci, Stefanem⁹¹. Według akt procesowych z 1767 r. wszyscy trzej bracia zapisani zostali pod datą 10 stycznia 1585 r.⁹² Rok później (1586) pojawiła się w księgach sądowych także ich siostra, Dominika Kondratówna⁹³. Jako żona Mikołaja Kundzicza Poczobuta była odnotowana w 1594 r. Maryna Poczobutówna, siostra Fiedaszeja, a zatem córka Hrynia (Hrehorego)⁹⁴. Marek Kundzicz Poczobut występuje w tychże księgach z roku 1609⁹⁵. Warto jeszcze wskazać, że kontekstem pojawienia się dwóch Kundziczów vel Kondratowiczów w 1582 r. był testament Semena Wasylewicz Poczobuta. Jeśli przyjmiemy, że Kondrat i Wasyl byli rodzonymi braćmi, wówczas nie dziwiłoby wzmiankowanie braci stryjecznych testatora w jego ostatniej woli.

W indeksach do ksiąg ziemskich grodzieńskich, oprócz już wspomnianych dzieci Kundata, Wasyla i Fedora, występuje jeszcze kilkanaścioro przedstawicieli kolejnego pokolenia rodu Poczobutów notowanych na przełomie XVI i XVII w. Byli wśród nich m.in. potomkowie Chocjana⁹⁶, Kuźmy⁹⁷, Kuryły⁹⁸, Fedoszeja⁹⁹ i Mikity¹⁰⁰.

Zanotowaną przez Wijuka Kojalowicza sytuację z XVII w., kiedy to część Poczobutów brała przydomek „Kundzicz”, część zaś „Odlanicki” – jak wykazał już Andrzej Rachuba – da się stosunkowo łatwo wyjaśnić. W owym czasie zaczęło być modne zarówno używanie dwojga imion, jak i „udostojnienie” swojego nazwiska

⁹⁰ Ze względu na udział Białorusi w agresji Rosji na Ukrainę od 2022 r. obecnie przeprowadzenie kwerendy w tamtejszych zasobach archiwalnych, przynajmniej tymczasowo, jest niemożliwe.

⁹¹ NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 8 (inw.), s. 40, 68; nr 11 (inw.), s. 35, 81; nr 18 (inw.), s. nlb. 37, 114; LVIA, f. 391, ap. 1, nr 690, k. 69–70v (kopia zapiski z 1608 r.). Stefan Kundzicz (Poczobut) został odnotowany w jeszcze jednej zapisce z 1608 r. – NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 18 (inw.), s. nlb. 37, 95.

⁹² RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 32.

⁹³ NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 10 (inw.), s. 12, 51.

⁹⁴ *Ibidem*, nr 13 (inw.), s. 66, 181.

⁹⁵ *Ibidem*, nr 20 (inw.), s. nlb. 9, 25, 66.

⁹⁶ Zofia Chocjanówna (1585), NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 10 (inw.), s. 9, 51.

⁹⁷ Iwan Kuźmicz (1591, 1594, 1599, 1601, 1609); *ibidem*, nr 11 (inw.), s. 35, 81; nr 13 (inw.), s. nlb. 43, 181; nr 16 (inw.), s. 21, 57, 161; nr 20, s. nlb. 31, 66.

⁹⁸ Jan Kuryłowicz (1594); *ibidem*, nr 13 (inw.), s. nlb. 43, 181.

⁹⁹ Bohdan, Hryszko i Michajło Fiedosjewicze (1594), *ibidem*.

¹⁰⁰ Sidor Mikołajewicz Poczobut (1594). Odnotowane zostały też dwie córki Mitka Poczobuta: Owdota i jej siostra Zinowja, ż. Hrehorego Petelczyca (1597, 1601); *ibidem*, nr 13, (inw.), s. nlb. 66, 181; nr 15 (inw.), s. 14, 17, 34, 68, 79; nr 16 (inw.), s. 48, 161. Te mogły pochodzić od Mikołaja-Mikity, ale też od Dymitra Poczobuta (wzmianka 1594; *ibidem*, nr 13, s. nlb. 66, 181). O formie Mitko zob. np. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 3: *Kl–M*, red. W. Taszycki, Warszawa 1971–1973, s. 530, 533; S. Warchoń, *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, Lublin 1989, s. 77; I. Mytnik, *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku*, Warszawa 2019, s. 103; por. M. Malec, *Imiona...*, s. 210, 288.

poprzez dodanie nazwy herbu, patronimika bądź „starożytnie” brzmiącego imienia przodka. Przykład szedł z góry, czyli od dworu wazowskiego, gdzie wszyscy synowie króla mieli podwójne imiona i – poza Władysławem IV (Zygmuntem) – używali ich już na co dzień: Jan Kazimierz, Karol Ferdynand itd. Wśród szlachty litewskiej ten trend spotkał się z przechodzeniem patronimików w przydomki, jak u Marka Kundzicza Poczobuta. Jego synowie, wyszedłszy ze szlachty „okolicznej” na posesjonatów poczęli pisać się Poczobutami Odlanickimi, co najwyraźniej przejęli po pewnym czasie przynajmniej niektórzy ich krewniacy w rodowym gnieździe. W 1668 r. w Poczobutowie mieszkający tam i w sąsiednich Petelczycach określali się jeszcze po dawnemu patronimikami: Lewonie (Lewoniewiczze), Andrzejewicz, Makarowicz, Okulicz¹⁰¹. Natomiast w późniejszym o niemal stulecie rejestrze pospolitego ruszenia z 1765 r. w samych Poczobutach na 37 dziedziców częściowych 24 nosiło nazwisko Poczobut (bez patronimików i przydomków), a w wariantach Poczobut Odlanicki (też Adlanicki) – zaledwie dwóch¹⁰².

Bardzo charakterystyczny jest tu spór, który znalazł finał przed sądem ziemskim grodzieńskim w 1767 r. Oto trudny do bliższego zidentyfikowania Stefan Poczobut przez ponad 40 lat¹⁰³ z powodu osobistej urazy gnębił oboźnego grodzieńskiego Kazimierza Poczobuta, a po jego śmierci także braci i dalszych krewnych tegoż. Zarzucał tymże, że należą do rodu nie Poczobutów, lecz Kundziczów i przysługuje im inny herb, przy czym też przezywał ich „pudłami” (pudłami)¹⁰⁴. Zmusiło to „zaczeplonych” do przeprowadzenia wyvodu swoich przodków, gdzie wykazali, że pochodzą z linii rodu Kundziczów-Odlanickich Poczobutów, przedstawiając na to liczne dowody w postaci dokumentów z poprzednich dwóch stuleci¹⁰⁵. Sam ów Stefan już w 1743 r. został wskazany jako oszczerca i popadł z tego powodu w konflikt z prawem, lecz szukał pomocy u Poczobutów w rodowym gnieździe oraz w powiatach oszmiańskim i lidzkim, i chyba wówczas jakimś sposobem wszedł w posiadanie oryginału przywileju z 1536 r. dla Mikołaja i Sebastiana Odlanickich¹⁰⁶. Ostatecznie (1767) tenże „potwarca” został skazany na 24 niedziele w więzy i zapłatę łącznie 5000 groszy litewskich kary, skazano też na mniejsze kary więzy i nawiązki jego synów i pomocników. Oryginalny dokument królewski, jako „służący” całemu rodowi Odlanickich Poczobutów, miał on w Grodnie przekazać stronie zwycięskiej i oddać na przechowanie do okolicy

¹⁰¹ NGAB, f. 1761, vop. 1, nr 2, k. 169.

¹⁰² AWAK, t. 7, s. 398.

¹⁰³ RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 31v, 37v, 39 (tu wspomniane daty wcześniejszych rozpraw: 1743, 1747 i 1749).

¹⁰⁴ Było to być może złośliwe nawiązanie do przydomku „Kundzicz/Kondzicz” przez podobieństwo do słowa „kundys”, oznaczającego zarówno kundla, jak i pudła, zob. *Kundys*, w: A. Brückner, *Słownik...*, s. 282; por. *Kundys*, w: Ch. Mrongovius, *Dokładny słownik polsko-niemiecki*, Königsberg 1835, s. 185.

¹⁰⁵ RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 30–40.

¹⁰⁶ *Ibidem*, k. 37v–38.

Poczobuty¹⁰⁷. Przy okazji podano jego tekst do tychże ksiąg ziemskich grodzieńskich, lecz na podstawie wcześniejszej oblaty z ksiąg trybunalskich litewskich z 1749 r.¹⁰⁸ Akta tego procesu posłużyły potem jednej z linii rodu do przeprowadzenia wywodu przed carską Heroldią, zakończonego sukcesem w roku 1849¹⁰⁹.

Kundzicze-Deszkiewiczze

Na koniec warto poświęcić jeszcze nieco uwagi szlachcie-bojarom Kundziczom z parafii kryńskiej. Ich gniazdem była okolica szlachecka złożona właściwie z dwóch zrosniętych wsi: Nietupa i Kundzicze¹¹⁰, gdzie część dziedziców nosiła nazwisko Kundzicz, a część – Nietupski. W popisie 1765 r. na wszystkich 20 takowych, tych pierwszych było tam siedmiu, drugich – sześciu¹¹¹. Niespełna dwie dekady później (1784) w opisie parafii kryńskiej zanotowano tylko bardzo lakonicznie: „Nietupa okolica szlachecka na południe [od Krynek – E.K.] pół mili małe”¹¹². Niedaleki Kundzin koło Sokółki założył inny Kunda, żyjący dwa pokolenia wcześniej, którego ród w linii męskiej wygasł już w pierwszej połowie XVI w., a dobra te przeszły przez mariaż z ich dziedziczką na Pawła Zielepuchę, chorążego bielskiego¹¹³. Dla tego tradycja o pochodzeniu tych Kundziczów od Kundy Deszkiewicza, wnuka Nestora, wydaje się najbardziej prawdopodobna¹¹⁴. Notowani później Nietupscy byli zapewne potomkami innych gałęzi tej rodziny, a tylko Kundzicze – samego Kundy. W wywodzie szlachectwa Kundziczów z 1800 r. o początkach rodu zapisano:

Antecesor wywodzących się Deszkiewiczów Kundziczów, Nestor, koło roku 1500 z nadania Aleksandra, wprzód księcia litewskiego, później króla polskiego za dzieła wojenne i wierność ku monarsze dwadzieście kilka włók gruntu w powiecie grodzieńskim w parafii kryńskiej nad rzeką Nietupą leżącego, Nestorowszczyzną, Deszkowszczyzną, Nietupą dopiero zowiącego się, wedle świadectwa przed urzędem grodzkim powiatu grodzieńskiego w roku 1572 w rzeczy zaginienia dokumentów czynionego oświadczenia, odziedziczywszy sukcesorami siedmiu synów [...] zostawił¹¹⁵.

¹⁰⁷ *Ibidem*, k. 38v–39v.

¹⁰⁸ *Ibidem*, k. 25–28; inny odpis: *ibidem*, op. 27, nr 6308, k. 73–77v; LVIA, f. 391, ap. 1, nr 690, k. 20–21v.

¹⁰⁹ RGIA, op. 26, nr 3211, k. 182–183v.

¹¹⁰ AWAK, t. 7, s. 402; *Rękopiśmienne opisy...*, s. 76.

¹¹¹ AWAK, t. 7, s. 402.

¹¹² *Rękopiśmienne opisy...*, s. 76.

¹¹³ AGAD, ML-transkrypcje, nr 209, k. 812–813 (tu potwierdzenie posiadania tych dóbr sprzed lub z 1541 r.); o P. Zielepusze zob. *Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz *et al.*, Kórnik 1994 (Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII Wieku. Spisy, t. 8), s. 37, nr 2.

¹¹⁴ Por. A. Rachuba, *Wstęp*, s. 16.

¹¹⁵ Zob. np. wywód Kundziczów z 1800 r. z „Pogonią 4-to” (jak u Niesieckiego) w: LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 61v.

Na części z tych informacji, zaczerpniętych zapewne od linii Kundziczów osiadłej w Oszmiańskim, oparł fragment o tej rodzinie w swym dziele literat i krajoznawca Czesław Jankowski, a za nim heraldyk Adam Boniecki¹¹⁶. Zarówno cytowany wywód¹¹⁷, jak Jankowski oraz heraldycy polscy w XIX i XX w. – Juliusz Ostrowski, Boniecki i Seweryn Uruski – podawali, że Kundziczowie używali herbu Pogonia¹¹⁸. Wynika to jednak najwyraźniej z zasugerowania się opisami Kundziczów-Poczobutów u Kojalowicza i Niesieckiego¹¹⁹. Do mniej znanych Nietupskich nie umiano przyporządkować żadnego rycerskiego znaku¹²⁰. Jak wynika z akt procesowych z 1767 r., jeszcze wówczas w powiecie grodzieńskim uważano, że z nazwiskiem Kundzicz łączy się inny herb niż Pogonia vel Zdrabożec Poczobutów, przez co „oszczerca” Stefan Poczobut chciał odsądzić swoich adwersarzy od jej używania, aczkolwiek – niestety – nie sprecyzowano ani nazwy, ani wyglądu tego drugiego¹²¹. Nie mogą być źródłem *stricte* heraldycznym również wywody przed Heroldią, które zwłaszcza w tej warstwie pełne są odniesień do herbarza Niesieckiego lub różnego rodzaju przekłamań.

Wywód Kundziczów, na podstawie dokumentu starosty grodzieńskiego Stanisława Piotrowicza (Kiszki) z indyktu 2 (tj. 1514 r.), wymienia siedmiu synów-spadkobierców Nestora: Ławryna (Wawrzyńca), Hrysa (Chrystofora?)¹²², Hrynia (Hrehorego), Deszkę (Demiana?), Hostylę (ruski odpowiednik Gościława?), Jaka (Jacka) i Jaśka (Jana)¹²³. Z kolei w rejestrze wojskowym z 1528 r. występowali Deszko i Żuk Niesterowicze, przy czym ten drugi mógł już należeć do młodszego pokolenia i nosić rodowy patronimik w formie przydomku-protonazwiska¹²⁴. Kilka dekad później (1565 i 1567) służył wojskowo z Nietupy Kunda Daszkiewicz (Deszkiewicz)¹²⁵, najpewniej syn tegoż Deszki. Obok niego w obu tych popisach widzimy Mikołaja z takim samym patronimikiem, zapewne jego brata,

¹¹⁶ C. Jankowski, *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 2, Petersburg 1897, s. 253–254; A. Rachuba, *Wstęp*, s. 16; por. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 13, Warszawa 1909, s. 182. Zob. np. wywód Kundziczów z 1800 r. w: LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 61–64v.

¹¹⁷ LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 61. Tu z „Pogonią 4-to” jak Poczobutowie-Kundzicze u K. Niesieckiego (*idem*, *Herbarz...*, t. 7, s. 339).

¹¹⁸ Zob. J. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, z. 13, cz. 1, Warszawa 1901, s. 457, nr 2671; z. 14, cz. 2, 1902, s. 271; A. Boniecki, *Herbarz...*, t. 13, s. 182; S. Uruski, *Rodzina...*, t. 8, 1911, s. 203.

¹¹⁹ Zob. J. Ostrowski, *Księga herbowa...*, z. 14, cz. 2, s. 271.

¹²⁰ S. Uruski, *Rodzina...*, t. 12, 1915, s. 130; por. J. S. Dunin-Borkowski, *Spis nazwisk szlachty polskiej*, Lwów 1887, s. 278.

¹²¹ RGIA, f. 1343, op. 26, nr 3211, k. 37v: „неправильно присвоив ему фамилию Кундзича и иной Герб”.

¹²² O formie Hrys (Chrys) zob. M. Biolik, *Formy wschodniosłowiańskie imion męskich używane w dobrach ofiarowanych zakonowi kamedułów wigierskich w 1668 roku*, „Acta Neophilologica” 18, 2016, [cz.] 2, s. 11, 13.

¹²³ LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 61v–62.

¹²⁴ LM, pub. 1, s. 78.

¹²⁵ RIB, t. 33, cz. 3, kol. 355, 688.

który dwukrotnie wysłał na wojnę swego syna Matysa (Macieja). Wywód wspomina o trzecim bracie Deszkiewiczzu – Janie, o czym będzie jeszcze mowa niżej. W roku 1567 wzmiankowano ponadto kilku Niesterowiczów z Nietupy: Piotra, Pawła, Mikołaja zwanego Myśliwcem, jego brata Jana i jeszcze jednego Jana¹²⁶. Jeśli wierzyć danym z wywodu, mogło tu chodzić o Pawła Ławrynowicza, Piotra Hryskowicza, Jana Hryniewicza, Jasia (Jana) Hosztyłowicza i Mikołaja Jacewicza¹²⁷. Zatem należałoby przyjąć, że ów Mikołaj i jeden z Janów byli raczej braćmi stryjecznymi niż rodzonymi. Ponadto w wywodzie wspomniani są jeszcze Kucz (Kunca, Kunda, Kondrat?) i Jacz (Jac, Jacko), synowie Hosztyły. Inny cytowany tamże dokument z 1570 r. wymieniał wspomnianych już Mikołaja Deszkiewiczza i Iwana (Jana) Hosztyłowicza. Od nich wszystkich zaś, jak podaje dalej cytowany wyżej wywód z Heroldii, „różne w potomkach uformowały się domy”¹²⁸, czyli familie różnych nazwisk. Nestorowiczów i Deszkiewiczów również można odnaleźć w indeksach do ksiąg ziemskich grodzieńskich – występuje tam np. Agnieszka Mikołajewna Deszkiewiczówna, której ojciec złożył skargę o jej pobicie (1567), później zaś wpisano testament tejże (1569)¹²⁹. Z kolei w 1571 r. zapisano Jana i Michała Hrysiukiewiczów (Hryskowiczów) Niesterowiczów z Nietupy, a w 1583 Pawła Ławrynowicza z córką Agnieszką i zięciem Pawłem Hryszkowiczem¹³⁰.

W 1800 r. Kundziczowie legitymowali się od Jana Deszkiewiczza Kundzicza. Chodziło im najwyraźniej o wzmiankowanego nieco wyżej w tymże wywodzie (rzekomego) syna Deszki. W popisach (1565, 1567) występuje wprawdzie Jaśko Deszkiewicz, służący z okolicy szlacheckiej Maciejewicze w parafii Ejsmonty Wielkie¹³¹. Lecz mógł być on raczej synem jakiegoś Deszki Ejsmonta, podobnie jak odnotowany w 1567 r. Marcin Deszkiewicz Ejsmont¹³². Wydaje się zatem, że w rzeczywistości ów Jan Deszkiewicz Kundzicz to raczej syn Kundy, a nie Deszki – wszak nie używałby przydomka-patronimika po bracie. Syn tegoż Jana – Stanisław Janowicz Deszkiewicz Kundzicz, według dostarczonych deputacji wywodowej dokumentów, w 1601 r. miał wieść spór ze swoim bratem stryjecznym (!) Matysem Mikołajewiczem¹³³. Tutaj najwyraźniej, podobnie jak w przypadku Odlaniskich i Waški w przywileju z 1536 r., nieściśle określono następstwo pokoleń. Ów Matys był zapewne tym wymienionym w popisach bratankiem Kundy, a zatem stryjecznym bratem Jana Kudzicza. Po tej drobnej korekcie reszta genealogicznej

¹²⁶ RIB, t. 33, cz. 3, kol. 689. Była też rodzina Niesterowiczów z Kotry, najpewniej niespokrewnionych z Kundziczami potomków innego Nestora; *ibidem*, kol. 707.

¹²⁷ LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 62.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 4 (inw.), s. 18, 71; nr 5 (inw.), s. 12, 29.

¹³⁰ *Ibidem*, nr 6 (inw.), s. 2, 7, 89; nr 9 (inw.), k. 14, 36.

¹³¹ *Ibidem*; RIB, t. 33, cz. 3, kol. 349, 684; por. AWAK, t. 7, s. 420.

¹³² RIB, t. 33, cz. 3, kol. 682.

¹³³ LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 62–62v.

„układanki” zdaje się już do siebie pasować, przynajmniej w odniesieniu do XVI w. Matys i Stanisław Deszkiewiczze zostali odnotowani w roku 1599 w księgach ziemskich grodzieńskich, a ten pierwszy ponadto w latach 1601 i 1607¹³⁴. Natomiast w roku 1609 zapisał się tam Paweł Kundzicz, najprawdopodobniej syn Jana i brat Stanisława¹³⁵. Warto wspomnieć, że wśród osób tego nazwiska legitymujących się w 1800 r. byli ks. Tadeusz Kundzicz (1747–1829), profesor Uniwersytetu Wileńskiego, a także Fabian Kundzicz, wojskowy, namiestnik Brygady Pińskiej¹³⁶, czyli 2 Brygady Kawalerii Narodowej Wielkiego Księstwa Litewskiego.

* * *

Nowe spojrzenie na znane wcześniej źródła, wzbogacone o dane z wywodów przed carską Heroldią, wciąż bardzo trudno dostępne w polskiej nauce – a zwłaszcza obecnie, od lutego 2022 r. – pozwoliło na poczynienie szeregu ustaleń i uściśleń à propos genezy i genealogii rodu Poczobutów (Odlanickich) do końca XVI w. Niewątpliwie posiadali oni wspólne pochodzenie z obrusnym królewskim Waśkiem Zenowowiczem. Jedna z ich gałęzi – podobnie jak tenże krewniak służąca na dworze hospodarskim – otrzymała w 1536 r. potwierdzenie praw szlacheckich, które potem, wbrew literze samego dokumentu, „służyło” całemu rodowi Poczobutów. Linia tychże z przydomkiem Kundzicz, ze względu na obecność w bliskim sąsiedztwie rodziny używającej identycznie brzmiącego najpierw przydomka, potem nazwiska, już w XVIII w. była mylona z tamtą. W istocie jednak nic nie łączyło ich poza tym samym imieniem protoplasty – Konrad (Kondrat, Kundat, Kunda itp.), dość popularnym w XVI w. wśród grodzieńskiego drobnego bojarstwa. Powrót formy Odlaniski vel Odlanicki do nazewnictwa Poczobutów w połowie XVII w. nastąpił najwyraźniej w wyniku świadomej decyzji niektórych przedstawicieli rodu. Ci przyjęli ją idąc za istniejącą wówczas modą na „udostojnienie” rodowego miana, a jednocześnie „odkrywszy” dokument sprzed stulecia, odziedziczony chyba po wymarłej linii krewniaczej królewskich dworzan. To zainteresowanie pojawiło się może w wyniku szerszego zjawiska, występującego po najeździe moskiewskim, kiedy to bardzo wiele archiwów publicznych i prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim uległo zniszczeniu. Da się ono zaobserwować na sąsiednim koronnym Podlasiu, również ciężko dotkniętym wojenną zawieruchą¹³⁷. Odtąd aż do XIX w. członkowie rodziny Poczobutów raz umieszczali, a raz nie przy swym nazwisku określenie „Odlanicki”. Dobrym przykładem jest rodzina Franciszka i Aleksandry (*de domo Kundzicz*) Poczobutów zamieszkująca na przełomie

¹³⁴ NGAB, f. 1755, vop. 1, nr 16 (inw.), s. 8, 49, 107; nr 18 (inw.), s. nlb. 18, 71.

¹³⁵ *Ibidem*, nr 20 (inw.), s. nlb. 22, 59.

¹³⁶ LVIA, f. 391, ap. 1, nr 991, k. 63; zob. L. Żytkowicz, *Kundzicz Tadeusz (1747–1829)*, w: PSB, t. 16, Wrocław 1971, s. 185–186.

¹³⁷ Zob. E. Kalinowski, *Ród Kalinowskich herbu Ślepowron w XVII wieku*, Warszawa 2013, s. 86.

XIX i XX stulecia okolicę szlachecką Kundzicze i Nietupa. Jednego z synów tej pary, Bronisława (1893–1914), ochrzczono z mianem Odlanickiego, a pozostałe dzieci, w tym starszego brata Stefana (1881–1960) – bez¹³⁸. Córką tegoż Stefana jest wspomniana na wstępie Maria Oksień – z dedykacją dla której, a zarazem dzięki której powstało niniejsze studium. Pozostaje wyrazić nadzieję, że będzie ono pomocne dla kolejnych badaczy w przyszłości, którym – gdy w naszej części Europy znów zapanuje pokój, co oby nastąpiło jak najszybciej – uda się szerzej skorzystać z archiwaliów białoruskich i rosyjskich.

Streszczenie

Badania nad jedną z zasłużonych rodzin szlacheckich z powiatu grodzieńskiego w województwie trockim – Poczobutami Odlanickimi, są prowadzone w historiografii od dawna. Najbardziej dotąd aktualną i wnikliwą analizę pochodzenia i najstarszych dziejów rodu opublikował przed laty Andrzej Rachuba. Jednak dzięki poszerzeniu i reinterpretacji bazy źródłowej możliwe stało się ponowne przyjrzenie się tym zagadnieniom oraz sformułowanie nowych propozycji badawczych. Punktem wyjścia do badań nad Poczobutami Odlanickimi wciąż pozostaje kluczowy dokument – przywilej z 1536 r. potwierdzający szlachectwo Mikołaja i Sebastiana, ojca i syna, którzy służyli na dworze młodego króla Zygmunta II Augusta. Wraz z podobnym wystawionym wcześniej dla ich dalszego krewniaka Waśka Zynowowicza, w zestawieniu z rejestrem powinności wojskowych szlachty grodzieńskiej z 1528 r., popisami służby ziemskiej z lat 1565 i 1567 oraz szeregiem zapisów z Metryki Litewskiej odnalezionych przez Rachubę pozwalają na zbudowanie w podstawowych zrębach drzewa genealogicznego pierwszych pokoleń tego rodu. Pomocniczo do tego celu wykorzystano też inne materiały źródłowe, w tym zwłaszcza te pracownice wyszukane przez genealoga Łukasza Rynkowskiego w zasobach petersburskiej Heroldii, gdzie obecnie prowadzenie kwerend przez polskich badaczy jest właściwie niemożliwe ze względu na uwarunkowania polityczne. Poza opisaniem prawdopodobnego następstwa pokoleń u zarania dziejów Poczobutów Odlanickich starano się też wskazać miejsce w tym klanie rodowym gałęzi używającej przydomka patronimicznego Kundzicz oraz rozstrzygnąć kwestię istnienia lub nieistnienia związków z nią innego rodu z powiatu grodzieńskiego, który używał nazwiska Kundzicz i Kundzicz-Deszkiewicz.

The Hrodna Gordian Knot? On the Poczobut Odlanicki, Kundzicz-Poczobut, and Kundzicz-Deszkiewicz Families in the 16th Century (Summary)

Research on one of the distinguished noble families from the Grodno District in the Trakai Voivodeship – the Poczobut Odlanicki family – has long been a subject of historiography. The most up-to-date and insightful analysis of the family's origins and earliest history was published years ago by Andrzej Rachuba. However, thanks to the expansion and reinterpretation of the source base, it has become possible to take another look at these issues and formulate new research proposals. The

¹³⁸ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku, nr 1.1.420, Dekanat Grodno: akta chrztów, ślubów i pogrzebów 1881, k. 408v–409, nr 139 (Stefan); Archiwum Państwowe w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Krynkach, nr 1, Akta chrztów 1889–1894, k. 155v–156, nr 186 (Bronisław).

starting point for research on the Poczubut Odlanicki family remains a key document – a privilege from 1536 confirming the nobility of Mikołaj and Sebastian, father and son, who served at the court of the young King Zygmunt II August. This document, along with a similar one issued earlier for their distant relative, Waško Zynowowicz, provides valuable information when combined with the military duty register of the Grodno nobility from 1528, land service records from 1565 and 1567, and a series of entries from the Lithuanian Metrica discovered by Rachuba. Together, these sources enable us to construct the foundation framework of the genealogical tree for the first generations of this family. Other source materials were also used to assist in this endeavour, including those painstakingly searched for by genealogist Łukasz Rynkowski in the archives of the Office of Heraldry in St Petersburg, where it is currently virtually impossible for Polish researchers to conduct queries due to political circumstances. The text aims to outline the likely succession of generations within the Poczubut Odlanicki family. Additionally, it seeks to identify the position of the branch associated with the patronymic nickname Kundzicz and to explore any connections to another family from the Grodno District that uses the surnames Kundzicz and Kundzicz-Deszkiewicz.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Archiwum Publiczne Potockich, nr 19; Archiwum Skarbu Koronnego (ASK), dz. 1: Rachunki Królewskie, nr 110, 170; Metryka Litewska – transkrypcje (ML-transkrypcje), nr 197, 198, 209; Metryka Koronna (MK), nr 37.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Zbiór Zygmunta Glogera, nr 55.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilnius (LVIA), f. 391, ap. 1, nr 690, 948, 991.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Мінск (NGAB), f. 1755, воп. 1, nr 8, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 20 (inwentarze – inw.), wersja elektroniczna, <https://niab.by/newsite/fondi1701-1800> (dostęp: 21.01.2025).

Российский государственный исторический архив, Санкт-Петербург (RGIA), f. 1343, op. 26, nr 3211; op. 27, nr 6308.

Źródła drukowane

Herodot, *Dzieje*, tłum. S. Hammer, Warszawa 2002.

Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur, wyd. E. Rykaczewski, Lutetiae Parisiorum 1862.

Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. 1, z. 2: (1468–1501), wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1939.

Lietuvos Metrika (1528): viešųjų reikalų knyga 1, wyd. A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius 2006.

Mapa taktyczna Polski, 1:100 000, pas 35 słup 37: *Sokółka*; pas 35 słup 38: *Indura*, Warszawa 1928, 1932.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 7, 10, Lipsk 1841, 1845.

Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat grodzieński, oprac. W. Wernerowa, Warszawa 1994.

Wijuk-Kojałowicz W., *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1897.

Vijūkas-Kojalavičius A., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, tłum. S. Narbutas, wyd. E. Rimša, Vilnius 2015.

Акты Гродненского земского суда, Вильна 1894 (Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов, т. 21) / *Akty Grodnenskago zemskago suda*, Vił'na 1894 (Akty izdavaemye Vilenskojū komissiejū dlīa razbora drevnikh aktov, t. 21).

Акты Городненского гродского суда, Вильна 1874 (Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов, т. 7) / *Akty Grodnenskago grodskago suda*, Vił'na 1874 (Akty izdavaemye Vilenskojū komissiejū dlīa razbora drevnikh aktov, t. 7).

Документы Московского архива Министерства юстиции, wyd. М.В. Довнар-Запольский, т. 1. Москва 1897 / *Dokumenty Moskovskogo arhiva Ministerstva iusticii*, wyd. M.V. Dovnar-Zapolskij, t. 1, Moskva 1897.

Писцовая книга Гродненской экономии, cz. 1, Вильна 1881 / *Piscovaia kniga Grodnenskoj ekonomii*, cz. 1, Vił'na 1881.

Пописы войска Литовского, w: *Литовская Метрика. Книги публичныхъ дѣлъ*, cz. 3, Санкт-Петербург 1915 (Русская Историческая Библиотека, т. 33) / *Popisy vojska Litovskogo*, w: *Litovskaia Metrika. Knigi publicznykh dīel*, t. 1, Sankt-Peterburg 1915 (Russkaia Istoricheskaia Biblioteka, t. 33).

Ревизия пуц и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском, wyd. Н.И. Горбачевский, П.А. Гильтебрандт, И.Я. Спрогис, Вильна 1867 / *Reviziia pushch i perekhodov zverinykh v byvshem Velikom kniazhestve Litovskom*, izd. N.I. Gorbachevskij, P.A. Gil'tebrandt, I. Ĵa. Sprogis, Vił'na 1867.

Opracowania

Błaszczuk G., *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993.

Biolik M., *Formy wschodniosłowiańskie imion męskich używane w dobrach ofiarowanych zakonowi kamedułów wigierskich w 1668 roku*, „Acta Neophilologica” 18, 2016, [cz.] 2, s. 5–16.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 13, Warszawa 1909.

Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem w XV i XVI wieku*, Warszawa 1883.

Borysiak E., *Gobyaty*, w: *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, t. 3: E–I, red. K. Rymut, Kraków 1999.

Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.

[Buszyński I.], *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu rossieńskiego guberni kowieńskiej*, Wilno 1874.

Dacewicz L., *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)*, Białystok 2014.

Dunin-Borkowski J.S., *Spis nazwisk szlachty polskiej*, Lwów 1887.

Ferenc M., *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim 2014.

Ihnatowicz I., *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 7, 1962, s. 99–124.

[Jablonskis J.], *Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vidurinėms mokslo įstaigoms*, Kaunas 1922.

Jankowski C., *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 2, Petersburg 1897.

Kamuntavičienė V., *Gardino dekanato parapijų fundacijos XV–XVII a.*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2012, s. 321–343.

Konczevska K., *Granice pogranicza. Studium przypadku dawnej parafii usnarskiej na Grodzieńszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 2024, nr 1 (810), s. 89–108.

Kurzowa Z., *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa 1993.

Lietuviškoji enciklopedija, red. V. Biržiška, t. 3: Batoras–Bohatta, Kaunas 1935.

- Lietuvių pavardžių žodynas*, red. A. Vanagas, t. 1–2, Vilnius 1985, 1989.
- Malec M., *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 1994.
- Mikucki S., *Nazwy litewskie rodowe*, „Kurier Wileński” 1860, nr 40, s. 386.
- Mrongovius Ch., *Dokładny słownik polsko-niemiecki*, Königsberg 1835.
- Mytnik I., *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku*, Warszawa 2019.
- Ostrowski J., *Księga herbowa rodów polskich*, z. 13, cz. 1; z. 14, cz. 2, Warszawa 1901, 1902.
- Piekosiński F., *O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu*, Kraków 1888.
- Porzecki J., *Okolice Poczubuty i Poczubutowie*, „Magazyn Polski” 1994, nr 1/2, s. 51–55.
- Rachuba A., *Poczubutowie Odlaniczy w świetle nowych źródeł archiwalnych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 11, 2000, s. 159–167.
- Rachuba A., *Wstęp*, w: J.W. Poczubut-Odlanicki, *Pamiętnik (1640–1684)*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1987, s. 11–112.
- Rackus A.M., *Guthones (the Goths), kinsmen of the Lithuanian people. A treatise on the Gothic ethnology, history of the Gothic dominion in Italy and Spain, numismatics, language, and proper names*, Chicago 1929.
- Rynkowski Ł., *Genealogia Poczubutów-Odlanickich oraz wybranych linii żyjących dzisiaj ich potomków po kądzieli*, 28 I 2021 (wersja elektroniczna udostępniona przez Autora).
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7; 12; 14; 15, cz. 2, Warszawa 1886, 1892, 1895, 1900, 1902.
- Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 3: *Kl–M*, red. W. Taszycki, Warszawa 1971–1973.
- Sprogis I., *Inwentarz b. Wileńskiego Archiwum Centralnego*, cz. 1: *Nr 1–11794*, Wilno 1929.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachte polskiej*, współpr. A.A. Kosiński, wyd. A. Włodarski, t. 11, 12, 14, Warszawa 1911, 1915, 1917.
- Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz et al., Kórnik 1994 (Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII Wieku. Spisy, t. 8).
- Warchoła S., *Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny*, Lublin 1989.
- Wiśniewski J., *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny: geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” 11, 1977, s. 7–80.
- Żytkowicz L., *Kundzicz Tadeusz (1747–1829)*, w: PSB, t. 16, Wrocław 1971, s. 185–186.
- Амелька С., *Прыватны архіў Станіслава Пачобута-Адлянціцкага з Горадні*, „Герольд Літэранд” 2, 2002, nr 3–4 (7–8), s. 76–80 / Amel’ka S., *Prywatny arhiŭ Stanisłava Pachobuta-Adlianićskaga z Gorodni*, „Gerol’d Litherland” 2, 2002, nr 3–4 (7–8), s. 76–80.
- Гурская, Ю., *Древние фамилии в свете этноязыковых и культурных контактов Великого княжества Литовского*, w: *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego: księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy*, red. J. Mędelska, Z. Sawaniewska-Mochowa, Bydgoszcz 2010, s. 187–194 / Gurskaia Iŭ., *Drevnie familii v svete etnoiazykovykh i kul’turnykh kontaktov Velikogo kniazhestva Litovskogo*.
- Макарчык А.Ю., *Адэльск 1490–2010*, Мінск 2010 / Makarchyk A. Iŭ., *Adel’sk 1490–2010*, Minsk 2010.
- Хмяльніцкая Л., *Адлянціцкія-Пачобуты гэрбу „Здарбожац” на Віцебшчыне*, „Годнасць” 1997, nr 2, s. 31–39 / Khmial’nićkaia L., *Adlianićkiia-Pachobuty gerbu „Zdarbozhats” na Vitsebskhyne*, „Godnasts” 1997, nr 2, s. 31–39.

Emil Kalinowski – dr, adiunkt w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN; obszar zainteresowań: drobna szlachta w epoce przedrozbiorowej, dzieje województwa podlaskiego i ziem sąsiednich (wschodnie Mazowsze, zachodnie powiaty Wielkiego Księstwa Litewskiego).

E-mail: ekalinowski@ihpan.edu.pl

ANEKS

Tablica 1. Pierwsze pokolenia Poczubutów (Odlanickich) w XV–XVI w. (wybrani przedstawiciele)

Skróty: † data śmierci

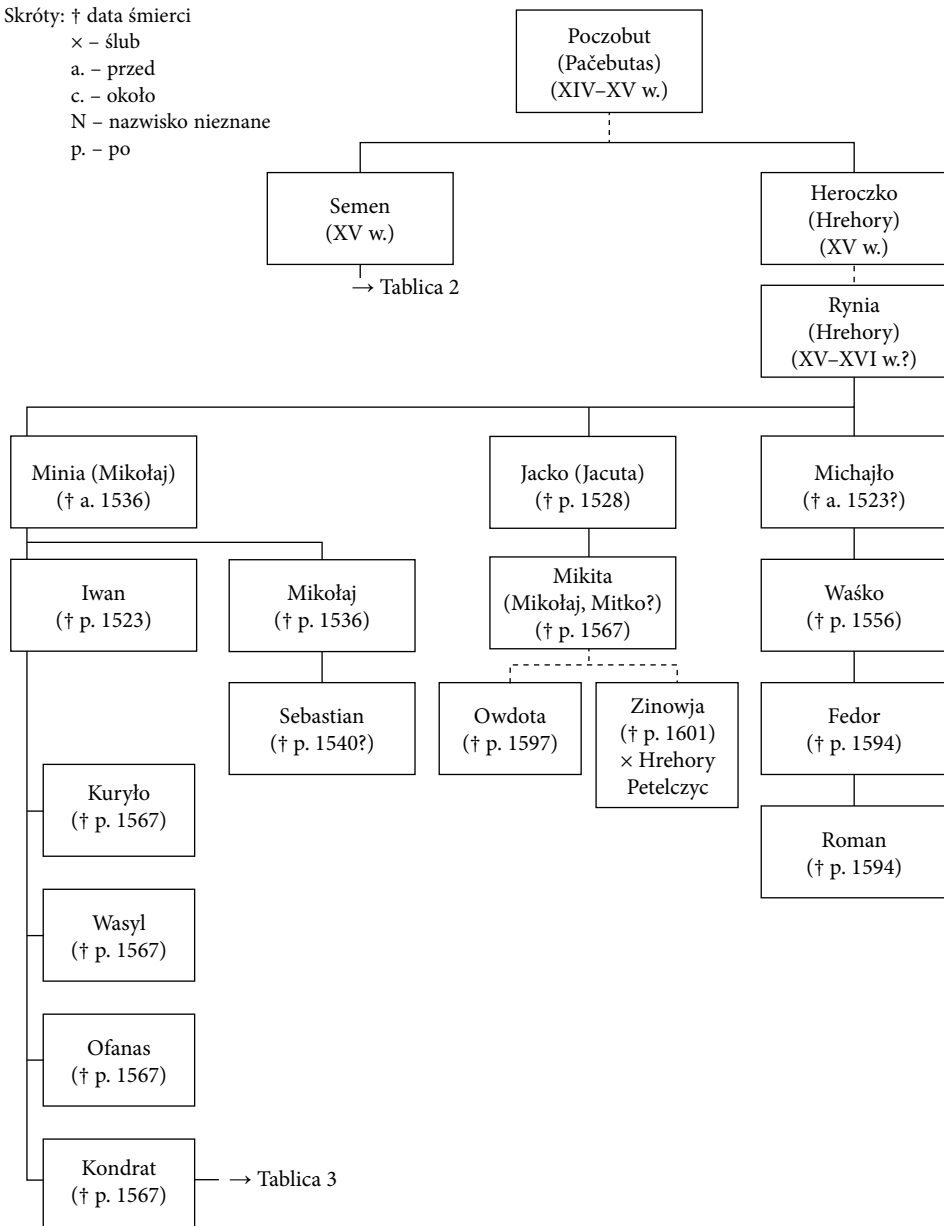
× – ślub

a. – przed

c. – około

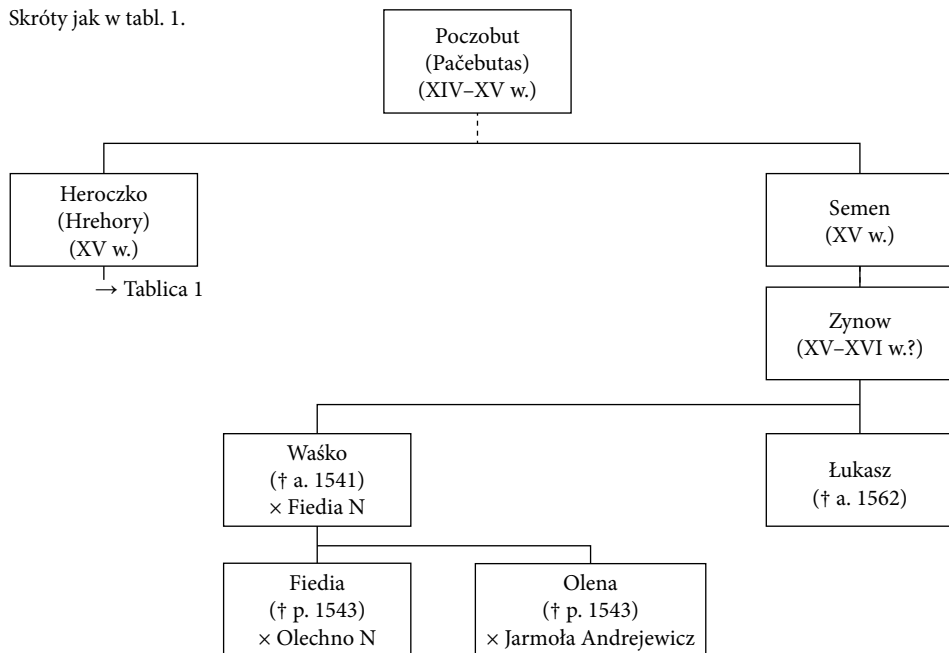
N – nazwisko nieznane

p. – po

Tablica 2. Linia obruśnego Waśki w XV–XVI w.

Skróty jak w tabl. 1.

Tablica 3. Poczubutowie-Kundzicze w XVI i XVII w.

Skróty jak w tabl. 1.

